

Austatud istungi juhataja! Head riigikogu liikmed!

Tava kohaselt seisan taas teie ees, et anda ülevaade kriminaalpoliitikas toimunud. Enne aruande juurde asumist pean oluliseks mainida, et 2013. aasta oli karistusõiguses suurte muutuste ettevalmistamise aeg. Ligi kolm aastat tööd ja vaeva nõudnud karistusõiguse revisjoni tulemusel valmis eelnõu, mis on parlamendis juba läbinud esimese lugemise. On selge, et kui karistusõiguse reformiga suureneb väärteomenetluste osa, siis tuleb tähelepanu pöörata ka sellele menetlusliigile, mida võiks kujundlikult nimetada kriminaalmenetluse väikevennaks või -õeks. On hea meel tõdeda, et eelmise aasta lõpus jõudis riigikokku ka väärteomenetluse seadustiku eelnõu. Seda koostades seadsime eesmärgiks kiire, tõhusa ja kvaliteetse väärteomenetluse, mis vähendaks nii menetleja kui ka väärteoga seotud isikute ajakulu ja bürokraatiat.

Oleme juba ajakirjanduseski arutlenud, ja ilmselt arutleme ka edaspidi, kumb on mõistlikum: kas karistada kedagi kuriteo või väärteo eest. Kokkuvõttes on ju küsimus selles, mis nimi on mingile teole mingil ajajärgul antud. Näiteks peeti omal ajal kuriteoks eraettevõtjalikku tegevust ning seda, kui kariloomadele või kodulindudele osteti leiba või muid toiduaineid riiklikest või kooperatiivkauplustest. Arusaamad muutuvad aja jooksul. Nii oligi nüüd, rohkem kui kümme aastat pärast karistusseadustiku kehtimist, paras aeg teha põhjalik karistusõiguse revisjon.

Kui rääkida kuri- ja väärtegudest, tasub mõelda ka rahakotile. Kuritegusid on kallid menetleda. Näiteks Eesti keskmise palga eest saab menetletud vaid umbes kaks poevargust. Sama asja väärteomenetlus on 4–5 korda odavam. Ja kui poevargale on tulemus enamasti sama – ta maksab karistuseks raha või on lühikest aega kinnipidamisasutuses –, siis tasub mõelda, kas nii palju kallim menetlus ikka annab meile märkimisväärselt parema tulemuse?

Nüüd aga ülevaade kriminaalpoliitika eesmärkide täitmisest. Kuna aeg on piiratud, keskendun vaid peamisele ning detailsema ülevaatega saab tutvuda justiitsministeeriumi kodulehel.

Alustuseks räägin kuritegevuse üldtasemest, mille kohta saate lugeda ka justiitsministeeriumi statistikakogumikest. Registreeritud kuritegude arv langes mullu esimest korda alla 40 000. 2013. aastal registreeriti 39 631 kuritegu – see on 3% vähem kui 2012. aastal ning 31% vähem kui kümme aastat tagasi, 2003. aastal. Ka justiitsministeeriumi ohvriuring, Eurobaromeeter ja statistikaameti Eesti sotsiaaluuring kinnitavad, et inimeste turvalisus on paranenud ja turvatunne tugevnenud.

Nüüd tapmistest. Vägivalla tagajärjel hukkunud inimeste arv vähenes märkimisväärselt ja jõudis uue iseseisvusaja madalaimale tasemele. Kui 1994. aastal tapeti Eestis üle 400 inimese ja 2012. aastal 64 inimest, siis 2013. aastal 42. Langus on olnud kiire – kahekümne aastaga kümme korda –, kuid tapmisi on meil ikka veel liiga palju. Muret

tekitab ka perevägivallaga seotud tapmiste osakaal – 31%. Et jõuda tapmiste suhtarvu poolest Euroopa keskmise lähedale, peaks tapmiste arv vähenema veel kaks korda.

Lühidalt vangide arvust. Kui süüdimõistetute arv vähenes mullu 4%, siis vahistatute arv ligi viiendiku võrra ehk 18%. Aastavahetuse seisuga oli Eestis 684 vahistatut – seda on kaks korda vähem kui kümme aastat tagasi. Siiski ei ole põhjust rõõmustada, sest paari kuu eest justiitsministeeriumis valminud analüüs näitab, et vahistamisajad on endiselt ülearu pikad. Vahistus kestab keskmiselt 6 kuud. Seda on ilmselgelt liiga palju.

Eelmisel aastal analüüsisid nii justiitsministeerium kui ka Tartu Ülikool vahistamist ja sellega seoses kriminaalmenetlust eelkõige põhiõiguste tagamise aspektist. Olen kindlalt seda meelt, et vahistamise, aga ka näiteks läbiotsimise ja jälitustegevuse regulatsiooni tuleb muuta veel sel aastal. Valmistamegi ministeeriumis ette seaduseelnõu. Loodan, et valitsus saadab selle enne jaanipäeva riigikogule.

Kriminaalpoliitika esimene prioriteet on alaealiste kuritegevus. Selle tase on viimastel aastatel olnud stabiilne. Kuigi Eestis pole tõsiseid probleeme näiteks jõukude ja noorte organiseeritud suurte avalike korratustega, annab olukorda siiski märkimisväärselt parandada. Jätan praegu kõrvale pereprobleemid, sõltuvusainete tarvitamise ja koolist väljalangemise, mis on alaealiste kuritegevust soodustavad ühiskondlikud murekohad, ja keskendun alaealistega tegelevatele asutustele.

Erikoolide probleemid on Tapal toimunu tõttu taas päevavalgele tõusnud. 2008. aastal lugesime uudiseid Puiatu erikoolis valitsenud vägivallast. 2009. aastal toimus seal midagi samasugust nagu hiljuti Tapal ning sama aasta septembris oli Puiatu kool juba suletud. Tapa erikooli ei saa sulgeda, kuid kindlasti saab teha süsteemi taaskäivituse. Erikoolis viibivaid, enamjaolt ebasoodsatest kasvutingimustest pärit lapsi ei tohi käsitleda kui kurjategijaid ning neid koole kui karistusasutusi, kus töötajad täidavad vangivalvuri ülesandeid. Mullu teie ees seistes ütlesin, et erikool peab muutuma rohkem rehabilitatsiooniasutuseks. Täna olen selles veelgi kindlam. Rõhutan, et piisav hulk professionaalseid töötajaid on sellise asutuse toimimiseks hädavajalik, kuid ilmselt peab esimese hooga panustama koolide renoveerimisse, sest praegune aegunud arhitektuurne lahendus soosib vägivalda ja korratusi. Erikoolide renoveerimistähtaegu on edasi lükatud mitte kuude, vaid aastate kaupa, kuid loodan, et haridus- ja teadusministeeriumi sõnad peavad nüüd vett ning juba lähiajal avatakse uue näoga koolid.

Siit on sobiv edasi minna küsimusega, kes vastutab riskilastega tegelemise eest, kui perekond, tavakool ja omavalitsus enam hakkama ei saa. Erinevalt paljudest teistest riikidest on Eestis see ülesanne eelkõige erikoolidel ja alaealiste komisjonidel. Samas on uue lastekaitseaduse eelnõus tehtud ettepanek suurendada sotsiaalsüsteemi osatähtsust selliste laste abistamisel. Omavalitsuse lastekaitseüsteemi kõrvale tekib riiklik lastekaitseüsteem. Seega hakkab riik mõne aja pärast tegelema samade laste ja

peredega paralleelselt nii haridus- kui ka sotsiaalsüsteemis. Kas selline lähenemine ennast õigustab, näitab aeg. Näiteks meie põhjanaabrite juures veavad erikoole sotsiaal- ja haridussüsteem üheskoos. Minu hinnangul võiks kaaluda ka alaealiste komisjonide sidumist riikliku lastekaitse süsteemiga.

Kriminaalpoliitika teine prioriteet on korduvkuritegevuse ennetamine. Eestis oli aastavahetuse seisuga 3123 vangi. Kui vaadata, kuidas need inimesed on vanglasse jõudnud, kui pikad on karistused ja mil määral me toetame nende õiguskulekat elu pärast vabanemist, siis ei saa öelda, et oleksime saajaprotsendiliselt täitnud arengusuundade eesmärgi vangistada vaid ohtlikke kalduvuskurjategijaid. Euroopa keskmisele tasemele jõudmiseks peaks Eestis olema praegusest umbes kaks korda vähem vange.

Tõsiasi on ka see, et 76% vangistatuist kannab oma karistuse lõpuni. See tähendab, et teisel pool vanglavärvaid ei oota neid mingi tugi ega järelevalve. Kohus jätab need inimesi enne tähtaega vabastamata eelkõige ilmselt kaalutlusel, et nad võivad toime panna uusi kuritegusid. See on inimlikult mõistetu, kuid sellel on hind: kuritegevuse kool vanglas kestab kauem, positiivsed perekondlikud ja ühiskondlikud sidemed katkevad ja vabanenul pole võimalust harjuda uue eluga järk-järgult. Seepärast ütlen, et meie kriminaalhooldussüsteem on valmis täitma palju rohkem neid ülesandeid, milleks see on ellu kutsutud, ning ei tasu anda käest võimalust korduvkuritegevust vähendada.

Aga kriminaalhooldaja pole ainus, keda vabanev vang kuritegevusest hoidumiseks ja oma elu rööbastele seadmiseks vajab. Eelmisel aastal rääkisid vabatahtlikest tugiisikutest, kes toetavad vabanejaid. Seda tuge on saanud 213 vabanevat või juba vabanenud kinnipeetavat. Neist on vanglasse tagasi sattunud alla kümne inimese. Võrreldes üldise retsidiivsusega on see tulemus lootustandev, sest näiteks 38% 2012. aastal vanglast vabanenutest pani aasta jooksul toime uue kuriteo. Veel on vara täie veendumusega öelda, et tugiisikute teenust kasutanud inimesed suudavad õiguskulekalt toime tulla, aga jälgime seda teemat tähelepanelikult ja anname tulemustest kindlasti teada.

Korduvkuritegevuse vähendamise juurest lähen järgmise kirgi kütva teemani: isikuvastased kuriteod. Ennekõike tahan rääkida perevägivallast. 2013. aastal registreeriti 2752 perevägivalla kuritegu ehk kasv oli 23%. Perevägivald moodustab veidi üle kolmandiku kõigest vägivallakuritegudest. Samal ajal on tegu on ääretult latentse kuriteoliigiga: naiste varjupaikade statistika järgi pöördus politsei poole vaid 11% ohvritest. Muret tekitab ka alaealiste ohvrite osakaal ja nende laste hulk, kes näevad oma kodus vägivalda. Veel olgu öeldud, et vähemalt ühe protsendi perevägivalla juhtumite puhul oli ohver lapseootel ja peaaegu sama palju juhtumeid oli seotud tapmiste-mõrvadega.

Et tagada juhtumite õigeaegne ja tulemuslik lahendamine, peame saama ühise mõttemütsi ja tegevuskava alla kohalikud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad, politseinikud, prokurörid, ohvriabitöötajad, tervishoiutöötajad, naiste varjupaigad ja lastega seotud juhtumite puhul ka haridustöötajad. Sel eesmärgil loodi 2013. aastal justiitsministeeriumi eestvedamisel ja mitme asutuse koostöös Pärnumaal esimene perevägivallavastane võrgustik, mis tegeleb senisest kavakindlamalt juhtumite menetlemise ja ohvrite toetamisega. Kuigi ohvrite ja vägivallatsejatega tegelevad spetsialistid seisavad sama asja eest, oli vaja tõuget, mis aitaks neil mõista igapäevase koostöö tähtsust. Projektimeeskond koondas spetsialistid selgemalt ühe eesmärgi nimel tegutsema ja aitas neil mõista, kes on nende peamised partnerid ja mis on iga osalise ülesanne juhtumite lahendamisel. Samalaadsed võrgustikud luuakse üle Eesti.

Märkimist väärib seegi, et justiitsministeerium toetas 50 000 euroga perevägivallatsejatele mõeldud programmi. Peame mõistma lihtsat tõde: et vägivalda ennetada, tuleb tegeleda mõlema poolega – nii ohvri kui ka vägivallatsejaga.

Lõpetuseks räägin korruptsioonist. 2013 oli eriline aasta. Esiteks meenutan, et kevadel jõustus uus korruptsioonivastane seadus. Võrreldes eelkäijaga on see märksa sisulisem. Näiteks kohaldub seadus huvide konflikti vältimise piirangutega kõigile neile, kes ükskõik millisel moel täidavad avalikke ülesandeid. Nii ei saa enam puggeda juriidilise vormi või seaduselünga taha, et teha huvide konflikti maiguga tehinguid.

Eelmisel aastal kinnitas valitsus ka uue korruptsioonivastase strateegia aastani 2020. Vahepalana olgu öeldud, et see on aasta, kui toimuvad Tokyo suveolümpiamängud ning prognooside kohaselt saab Hiina jüaan euro ja dollari kõrval kolmandaks peamiseks vahetusvaluutaks. Aga tõsisemalt rääkides peaks see olema ka aasta, kui strateegia eduka rakendamise kaasabil jõuab Eesti kõige vähem korrumppeerunud riikide hulka.

Ütlus „upume strateegiate merre“ on saanud kriitikamalakaks, mille järele on kerge haarata, aga küsimus ei ole ju selles, kas strateegiaid on palju või vähe. Küsimus on selles, kas need töötavad. Korruptsioonivastane strateegia on plaanitud elavaks ja formaalsusi vältivaks. Vähendame neid võimalusi, mis korruptsiooni soodustavad, suurendame teadlikkust ja protsesside läbipaistvust. Soovime jõuda nii ettevõtjateni kui ka noorteni. Kuigi tegu on valitsuse strateegiaga, soovitan teilgi, head riigikogu liikmed, heita pilk sellele lühikesele ja konkreetsele dokumendile. Kes veel ei ole lugenud, neile võib vihjeks öelda, et selles räägitakse ka poliitikutest.

Kolmandaks, eelmisel aastal lõppes Eestile edukalt GRECO hindamise kolmas voor. Naljaga pooleks võib isegi öelda, et tänu Eesti erakondade rahastamise hindamisele teab meie avalikkus Euroopa Nõukogu organisatsiooni GRECOt nüüd paremini kui kreeka päritolu Hispaania renessansikunstnikku El Grecot. Kui vaadata, mida GRECO meile ütles, siis tunnustatakse erakonnaseaduse parandusi, mis vastavad peaaegu kõigile hindamisaruande soovitudele: erakondade ja valimiskampaaniate rahastamine on

saanud kindlama ja läbipaistva raamistiku. Et me aga selle paituse soojuses unelema ei jääks, siis teistel teemadel hindamine jätkub, sealhulgas ka parlamendiliikmete huvide konflikti ennetamise teemadel. Lugupeetud riigikogu liikmed, panen teile südamele: kasutage teie enda loodud korrupsioonivastast komisjoni ja nõudke neilt veel enne sooja suve koolitusi ja kirjalikke näidiskaasuseid, mis aitaksid huvide konflikti vältida. Teie saate targemaks ja loodetavasti on rahul ka GRECO, kes hindab Eesti tegevusi juba suvel. Tasub meenutada ka äsjaavaldatud Euroopa komisjoni korrupsiooniaruannet ja selle soovitusi riigikogule.

Neljandaks. Paranes Eesti koht Transparency Internationali korrupsiooni tajumise indeksis. Eesti sai 68 punkti ja maandus sellega riikide edetabelis kõrgel 28. kohal. Eesti parema positsiooni taga tundub olevat järjekindel nihe paremuse poole. Meile antud hinnangud on tervikuna paranenud. Kui suudame veel kaheksa kohta ülespoole rühkida, siis oleme 20 parima hulgas, mis on 177 riigi seas märkimisväärne saavutus.

Viiendaks märgin, et suurenes korrupsioonikuritegude arv. Kindlasti vaatate teile antud statistikakogumikust jahmatusega, et võrreldes 2012. aastaga kasvas korrupsioonikuritegude arv kaks korda. Siin tuleb arvestada, et registreeritud korrupsioonikuritegude arv sõltub peamiselt kolmest tegurist: seadusemuudatused, õiguskaitsete töö ja korduvus ehk ühe isiku samad kuriteod. 2013. aastat iseloomustab just suur korduvate kuritegude arv. Üks suurem juhtum on seotud maanteeameti Haapsalu eksamineerijaga, kes võimaldas vähemalt 33 isikul läbida teooriaeksami altkäemaksu eest. Selles loos oli päris palju altkäemaksu andjaid. Teine suurem lugu oli keskkonnainspektsioonis, kus inspektor jättis meelega eest kontrollkohustuse täitmata ning jagas ametkondlikku infot. Ilma nende kahe skeemita ei oleks korrupsioonikuritegudes muutust toimunud.

Head riigikogu liikmed! Riigiasutuste ja partnerite koostöös on tehtud palju, et muuta Eesti turvalisemaks, ent palju seisab veel ees. Lisaks parlamenti jõudnud seadusemuudatustele seisab sel aastal ees kriminaalmenetluse korrastamine, et tagada parem põhiõiguste kaitse. Samuti tuleb seada uued sihid, mida järgida, kui aasta lõpul saab läbi vägivalda vähendamise arengukava rakendamise aeg. Loodan teie kõigi koostööle ja konstruktiivsele kaasamõtlemisele tänavu ja edaspidigi.

Täna!